

tekst: Yolande verheyen/ Illustratie: Rhonald Blommestijn

de heropleving van filosofie

Filosofie stoffig? Anno 2004 niet meer. Wijsbegeerte mag zich in een warme belangstelling

verlangen

verheugen. Filosofische cafés worden druk bezocht, net als de Nacht van de Filosofie.

naar

En *Filosofie Magazine*, dat aanvankelijk met faillissement werd bedreigd, telt tegenwoordig

verdieping

ruim zeventienduizend abonnees. Vanwaar deze hernieuwde interesse in levensbeschouwing?

de heropleving van filosofie

Filosofie is *hot*. Een recordaantal studenten volgt de cursus Wijsbegeerte en Spiritualiteit aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. De eerste Nederlandse vertaling van de beroemde, maar moeilijke *Kritiek van de zuivere rede* van de achttiende-eeuwse filosoof Immanuel Kant werd dit voorjaar een onverwacht succes. Het aanbod van filosofieboeken is sowieso enorm verbreed en bovendien zijn de titels niet langer alleen in academische boekhandels te koop, maar ook in de populaire boekhandels. Er is zelfs een *e-zine* over filosofie en ook scholen – waaronder kleuterscholen! – houden zich ermee bezig. Anno 2004 kun je niet jong genoeg de diepte in gaan.

Waarom is filosofie ineens zo aantrekkelijk? Filosoferen levert immers geen concreet resultaat op – iets waar de postmoderne mens zo op gebrand lijkt te zijn. Hoe valt ons nationale motto ‘Geen woorden, maar daden’ te rijmen met wijsbegeerte? Wij zijn – in tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk, waar de cultuur met filosofie en debat is doordrenkt – een natie van doeners. Niet voor niets luidt de standaardvraag bij thuiskomst: ‘Wat heb je gedaan vandaag?’

Filosofie en maatschappij Dat wijsbegeerte nu meer en meer tot in de woonkamers reikt, is niet zonder slag of stoot gegaan, zegt Laurens ten Kate, fondsredacteur bij Uitgeverij Boom dat een zeer respectabel filosofiefonds heeft. ‘Tegenover de zuiver academisch gerichte filosofie, zoals de op abstracte wiskunde lijkende logica, ontstond in de negentiende en vooral twintigste eeuw een filosofiebeoefening die de aansluiting bij de maatschappij en bij het “geleefde leven” zocht.’ Denk aan schrijver-filosofen als Søren Kierkegaard en Friedrich Nietzsche. Hun werken beleefden de afgelopen jaren herdruk op herdruk.

Ten Kate, tevens werkzaam als docent godsdienstfilosofie aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht, illustreert de ontwikkeling aan de hand van drie voorbeelden. Zo richtte Georges Bataille in de eerste helft van de twintigste eeuw, in het voetspoor van Nietzsche, de aandacht op het irrationele. Ook keek hij verder dan de westerse cultuur. Hij sloot daarmee aan bij de toen nog jonge, culturele antropologie. De joods-Amerikaanse Hannah Arendt was een van de eerste invloedrijke vrouwelijke filosofen. Zij verbond filosofie met politiek handelen en met het belang van verhalen in het leven. En dan was er Jean-Paul Sartre, die als filosoof met het schrijven van literatuur en met zijn politiek engagement buiten de oevers van de filosofie trad. ‘Door deze vormen van kruisbestuiving kreeg filosofie langzamerhand een verbinding met de maatschappij,’ aldus Ten Kate.

Daarnaast waren er maatschappelijke ontwikkelingen die het pad effenden en de individuele mens in de richting van de filosofie dreven. Volgens Ten Kate waren de jaren tachtig een belangrijk scharnierpunt. ‘De zakelijke, no-nonsense mentaliteit van die tijd was een slechte voedingsbodem voor reflectie.

De wereld zag er weinig florissant uit. Het doemdenken over zaken als de kernwapenwedloop en de torenhoge werkloosheid had de overhand,’ verklaart Ten Kate. ‘Filosofie begint met het stellen van een vraag. Maar in de jaren tachtig was er geen behoefte aan het stellen van vragen, die misschien niet beantwoord konden worden of weer nieuwe vragen oproepen. Daadkracht was de remedie.’ Het was, kortom, precies zoals Doe Maar zong: ‘Carrière maken, voordat de bom valt... Werken aan de toekomst, voordat de bom valt.’

De bom viel niet, maar de Berlijnse muur wel. En de wereldeconomie herstelde zich in rap tempo. Mensen kregen weer meer zekerheden en kwamen in materieel opzicht niets tekort. Tegelijkertijd werd de wereld steeds complexer. De Koude Oorlog was griezelig, maar ook overzichtelijk. Nu traden opeens andere levensbedreigende ontwikkelingen duidelijker aan het daglicht: genociden in voormalig Joegoslavië en Rwanda, de voortschrijdende aids-epidemie, SARS, wrakke olietankers die de zeeën vervuilden, het schaap Dolly, genetisch gemanipuleerd voedsel, gekke-koeienziekte, en noem maar op. De snelle opmars van internet en mobiele telefonie maakte het dagelijks leven er nog drukker op. En als klap op de vuurpijl aan ontwikkelingen waren er ten slotte *Nine-Eleven* en de oorlog in Irak. Een maalstroom aan gebeurtenissen.

‘Net als Madonna’ De meeste mensen draaien lustig mee, maar het aantal mensen dat naar vertraging – ‘een tandje lager’ in de volksmond –

verlangt, neemt toe. Denk aan het succes van de Slowfood-beweging, die nu met de veel bredere Slow-beweging navolging heeft gekregen. ‘Vertraging is een belangrijk trefwoord,’ stelt Ten Kate. ‘In een lager tempo, met meer ruimte voor zichzelf, krijgen mensen de kans om te reflecteren op hun leven en op de keuzes die ze hebben gemaakt. Filosofie voorziet in die behoefte. Op een andere manier doen religie en spiritualiteit dat ook. Daarbij kun je aan de erfenis van het christendom denken, waar we nog steeds volop in staan, maar bijvoorbeeld ook aan zenboeddhisme en yoga.’

Ingrid Bettonville, chef-redacteur bij een grote uitgeverij, beoefent al geruime tijd yoga en sinds enkele jaren filosofie. Na haar veertigste kreeg ze (‘net als Madonna’) langzamerhand behoefte aan verdieping. ‘Ik heb geen kinderen als levens-taak en op mijn werk had ik inmiddels een solide positie verworven. Ik houd van mijn werk, maar dat gaat vaak over de buitenkant en daarom ben ik met yoga begonnen om ook mijn innerlijk aandacht te geven. Met yoga ben je ook met beschouwing bezig. Op een gegeven moment was filosofie een logische vervolgstap.’ Bettonville (50) ging naar het filosofische café, dat Dries Boele maandelijks in Hotel De Filosoof in Amsterdam organiseert. Daarna volgde ze ▶

‘Filosofie als levenskunst is leuker dan het leven als ellende te zien.’

tijdens een vakantie in Frankrijk, eveneens bij Boele, de cursus Filosofie van de Levenskunst. Sinds twee jaar doet ze de avondcursus Filosofie en Wijsbegeerte aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

‘Spiritualiteit en filosofie hebben meer raakvlakken dan je op het eerste gezicht zou denken. Een bindend element is dat je terugkijkt en op je leven reflecteert. Het leven is dynamisch, een groei. Pijn en genot wisselen elkaar af. Van de ene dag op de andere is het geluk weg en kan een levensloop rigoureuus van koers veranderen. Daar komt de beschouwing in beeld. Waarom is dit mij overkomen, wat betekent dat voor mij, hoe zal ik hiermee omgaan? En er hoeft geen antwoord op die vragen te komen. Er is wel een doel, maar geen einddoel. Juist door jezelf vragen te blijven stellen, kun je een situatie steeds vanuit een ander perspectief zien. Het kan bijna therapeutisch zijn. Of, om de Nederlandse filosoof Cornelis Verhoeven te citeren: ‘Filosofie is hetzelfde anders leren zien.’

‘In de filosofie bestaat er niet zoiets als een algemene waarheid,’ vervolgt Bettonville. ‘De filosoof blijft zich, in tegenstelling tot de exacte wetenschapper, altijd vragen stellen. Heeft hij een mogelijke oplossing, dan formuleert hij die niet hermetisch, maar in de trant van: het zou zo kunnen zijn dat. Dan kom je dicht bij spiritualiteit, waar in oosterse levenswijzen zo aan gehecht wordt. Daar zijn immers ook vele antwoorden mogelijk. Het mooie van filosofie is

van de deelnemers komen, met een fundamentele kwestie zoals authenticiteit of gastvrijheid bezig bent. Een Socratisch gesprek sprankelt van de interactie en is een sociaal gebeuren. Het is een combinatie van diepgang en gezelligheid. We eten en drinken erbij en het heet daarom ook wel *diner pensant*. Humor is een belangrijk ingrediënt, evenals het streven naar consensus.’

Nu Schepen haar studie heeft afgerond en weer werkzaam is in een managementfunctie, merkt ze dat filosofie onmisbaar is voor haar. ‘Ik ben heel doenerig en met filosofie kan ik even stilstaan en nadenken. Dat is soms best eng, want er moet zoveel gebeuren. Toch zou ik niet alleen met filosofie bezig willen zijn. Wat mij interesseert is de binding met de maatschappij. Ik zie een probleem en wil een bijdrage leveren om dat op te lossen. Mijn afstudeerscriptie ging bijvoorbeeld over de armoede-problematiek in de derde wereld. Door die te onderzoeken, ben ik weer anders tegenover filosofie komen te staan. Ik zie het als luxe – weliswaar een essentiële luxe – dat ik tijd en geld heb om me aan wijsbegeerte te wijden.’

Dichter bij huis wil Schepen werkelijk praktisch aan de slag met filosofie. Samen met een vriendin richtte ze onlangs Doordacht op, waarmee ze Socratische gesprekken bij bedrijven en informelere groepsverbanden willen gaan aanbieden. Schepen: ‘Het bedrijfsleven is competitiegericht en vergaderingen lopen vaak uit op discussies waarin men elkaar afroeft. Bij

‘Men moet “trage vragen” kunnen stellen als tegenwicht tegen het jachtige bestaan. Anders wordt alles vluchtig.’

ook dat je leert relativeren: dat is mijn persoonlijk streven – de wereld lichter zien. Want je kunt je wel ergeren aan iemand in de trein onderweg naar je werk, maar je kunt ook, zoals dat in filosofie heet “je oordeel opschorten” en je ergernis relativeren. Dan kom je bij filosofie als levenskunst en dat is leuker dan het leven als ellende te zien.’

Diepgang en gezelligheid Het kenmerk van de ‘moderne’ filosofie is niet alleen het flirten met oosterse levenswijzen – ook de praktische toepassing van filosofie hoort bij deze tijd. En dat niet uitsluitend op individueel niveau.

Renate Schepen (32) is publiciteitsmanager bij het Amsterdamse Lloyd Hotel. Als kind en tiener was ze nieuwsgierig en stelde ze zichzelf al fundamentele vragen. Op haar achttiende kwam het echter niet in haar op filosofie te gaan studeren. Ze zag het niet als mogelijke beroepskeuze en ging in plaats daarvan naar de Heao. Met haar gedegen opleiding kon ze gemakkelijk werk vinden. Ze was blij met haar goedbetaalde baan, omdat die haar in staat stelde vrijwilligerswerk te doen. Het vrijwilligerswerk confronteerde haar met de ongelijkheid in de wereld en dat gaf weer stof tot nadenken. Schepen besloot filosofie in deeltijd te gaan studeren en begon met het organiseren van Socratische gesprekken – via onderlinge vragen opheldering verschaffen over lastige onderwerpen.

‘Ik vind Socratische gesprekken zo leuk,’ vertelt Schepen, ‘omdat je aan de hand van concrete voorbeelden die uit de eigen ervaringen

het Socratisch gesprek heb je geen tegenstanders, maar moet je je gesprekspartners leren begrijpen. En neem bijvoorbeeld een thema als kwaliteit. Bedrijven hebben het als doelstelling, maar de vraag wat kwaliteit nu eigenlijk is wordt zelden gesteld. Misschien denken verschillende afdelingen daar wel heel anders over.’

Is de interesse voor filosofie een kort leven beschoren of zal de tendens zich voortzetten? Volgens Ten Kate zullen maatschappij en filosofie steeds verder met elkaar verweven raken. ‘Een indicator is het stijgende aantal filosofiestudenten. En dat komt onder meer doordat filosofie in 1998 een (keuze)eindexamenvak op het vwo is geworden. Dat heeft een gunstige impact. Maar wat belangrijker is: hoe complexer het dagelijks leven, hoe meer behoefte men krijgt aan serieuze en trage reflectie. Overigens is die binding met de maatschappij mooi, maar daarnaast houd ik een vurig pleidooi voor filosofie op academisch niveau, waar het volkomen los kan staan van direct nut en productiviteit. Men moet “trage vragen” kunnen stellen als tegenwicht tegen het jachtige bestaan. Anders wordt alles vluchtig.’

literatuur:

De verbeelding van het denken, een geïllustreerde geschiedenis van de westerse en oosterse filosofie – redactie: Jan Bor en Errit Petersma, beeldredactie: Jelle Kingma, uitgeverij Contact.

informatie op internet:

www.iswv.nl (Internationale School Voor Wijsbegeerte), www.praktischefilosofie.nl/, www.epimedium.nl (internetmagazine), www.doordacht.com, www.ph.vu.nl/onderwijs en <http://home.planet.nl/~driesboele>